

Yayın Geliş Tarihi: 06.02.2012
Yayına Kabul Tarihi: 19.12.2012
Online Yayın Tarihi: 29.04.2013

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Cilt: 15, Sayı: 1, Yıl: 2013, Sayfa: 73-101
ISSN: 1302-3284 E-ISSN: 1308-0911

TÜRKİYE'DE BÖLGELER ARASI GELİŞMİŞLİK FARKLARIN GİDERİLMESİNDE KALKINMA AJANSLARIN YERİ: İZKA MALİ DESTEK PROGRAMLARI ÖRNEĞİ

Davuthan GÜNAYDIN*

Öz

Ekonomik kalkınmanın bir parçası olarak değerlendirilen bölgesel kalkınma, aynı zamanda toplumsal adaletin sağlanmasında da önemli araçlardan biridir. Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası, savaşın neden olduğu toplumsal yıkımların giderilmesinde önemli bir rol üstlenmiştir. Gerçekte bölgesel kalkınma anlayışı, Keynesyen müdahaleci ekonomi anlayışından ayrı düşünülmemektedir. Günümüzde gelişmekte olan ülkeler kadar gelişmiş ülkelerde de bölgesel kalkınma politikalarının uygulanmakta olduğu görülmektedir. Türkiye'de de bölgesel kalkınma farklarını gidermeye yönelik pek çok politika, özellikle planlı kalkınma döneminin başından itibaren hayata geçirilmiştir. Fakat bugüne kadar istenilen başarının elde edildiğini söylemek güçtür. Bölgesel gelişmenin sağlanmasına yönelik olarak, 2006 yılından itibaren kalkınma ajanslarının kurulmasına karar verilmiştir. Kalkınma ajansları sayesinde bölge dinamiklerinin ön plana çıkarılması ve bu suretle de bölgesel kalkınmanın sağlanması beklenmektedir. Bu çalışmada İzmir Kalkınma Ajansının uyguladığı mali destek programları incelenmiştir. Mali Destek Programı ile yapılan desteklemeler sonucunda istihdam artışı sağlandığı ve üretim ve üretim kapasitesinde olumlu değişimler yaşandığı tespit edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Bölgesel Kalkınma, Bölgesel Kalkınma Ajansları, Bölgesel Farklılıklar, Bölgesel Kalkınma Politikaları.

THE ROLE OF REGIONAL DEVELOPMENT AGENCIES FOR ELIMINATING REGIONAL DEVELOPMENT DISPARITIES IN TURKEY: CASE OF İZKA FINANCIAL SUPPORT PROGRAMS

Abstract

Regional development, which has been considered as part of economic development, is also an important instrument in providing community equity. It, especially after World War II, has taken an important role in fixing communal catastrophe that the war created. In fact, regional development approach is not thought to be apart from Keynesian economic model. Implementations of regional development policy can be observed in developed countries as much as in developing countries today. Many policies aiming to eliminate regional development diversities in Turkey have been put into practise especially by the beginning of planned development period. Yet it is hard to say that this has been accomplished so far. It was decided to set up development agencies intended for regional development. Thanks to development agencies, regional development can be

* Öğr. Gör. Dr., Ulaştırma Okulu, Gaziemir, İzmir. davuthangunaydin@yahoo.com

assured by putting forward the regional dynamics. In this study financial support of Izmir Development Agency is examined. As a result of the support of financial support program, employment increase was seen and positive changes were detected in the production and production capacity.

Keywords: *Regional Development, Regional Development Agencies, Regional Disparities, Regional Development Policies.*

GİRİŞ

Bölgesel eşitsizliklerin toplum üzerindeki güven ve adalet duygusunun zedelenmesine neden olduğu bir gerçektir. Bu durum aynı zamanda ekonominin etkin çalışmadığının da bir göstergesi sayılmaktadır. Özellikle ikinci Dünya Savaşı sonrası endüstrileşmiş toplumlarda, savaşın neden olduğu büyük yıkım ve yoksulluğun etkilerini silme isteği, bölgesel kalkınma politikalarının da temel dayanak noktası olmuştur. Gerçekte bu süreci, Keynesyen müdahaleci devlet anlayışından ayrı tutmak mümkün değildir.

Bölgesel gelişme farklılıkları yalnızca gelişmekte olan ülkeler için değil, gelişmiş ülkeler için de sorun oluşturmaktadır. Her ne kadar gelişmiş toplumlarda da bölgeler arası gelişme farklarından söz etmek mümkünse de gelişmekte olan ülkelerde durum bu ülkelerden farklılaşmaktadır. Zira gelişmekte olan ülkelerde bölgesel gelişme sorunu daha yapısal bir özellik taşımaktadır. Gelişmenin belirli metropollerle sınırlı kalması, diğer bölgelerden bu bölgelere emek ve sermaye mobilitesinin artmasına neden olmaktadır. Bu durum, geri kalmış bölgelerin yetersiz sermaye ve emek nedeniyle gelişmesini tamamlamasını engellerken, görece gelişmiş bölgelerde de artan emek ve sermayenin yeterli değeri bulamamasına neden olmaktadır.

Türkiye’de de bölgesel gelişme önemli bir sorun olarak çözüm beklemektedir. Ekonomik kalkınmanın bölgeler arasında dengeli bir şekilde dağıtılamaması toplumsal adalet duygusunun zedelenmesine neden olduğu gibi, ekonomik kalkınmanın etkinliğini de azaltmaktadır. Birinci Beş Yıllık Kalkınma planından itibaren bölgesel kalkınma Türkiye’nin politika gündeminde yer almakla birlikte, istenilen başarının elde edildiğini söylemek mümkün değildir. Bölgesel kalkınmanın daha etkin bir şekilde sağlanması amacıyla, bölge dinamiklerini ön plana çıkaran ve bu amaçla da yerel aktörleri bölgesel kalkınma sürecine dâhil eden kalkınma ajansları kurulmuştur.

Bu çalışmanın amacı, genel olarak bölgesel kalkınma politikalarının bölgeler arası eşitsizliği gidermede başarılı olup olmadığı sorusunu, bölgesel kalkınma yaklaşımı çerçevesinde tartışmak ve İzmir Kalkınma Ajansının uyguladığı mali destek programlarının bir değerlendirilmesini yaparak, bu programların bölgeye, özellikle istihdam ve üretim açısından sağladığı katkıları ortaya koymaktır.

BÖLGE KAVRAMI

Bölge kavramını açıklayan pek çok yaklaşım olmakla birlikte tam olarak neyi ifade ettiği konusunda bir fikir birliği oluşmuş değildir. Doğru yaklaşımın, bölge kavramının kullanıldığı disiplin içerisinde değerlendirmek olduğu şeklinde yaygın bir görüş birliği vardır. Kavramı muğlak kılan en önemli nedenin gerçekte, küreselleşme ile birlikte bölgesel bütünleşmeler ve üretim paradigmasında yaşanan dönüşümler olduğu (DPT, 2000a: 7) iddia edilmektedir. Geleneksel anlayış içerisinde, ulus devletlerin egemenlik alanı içerisinde, yan yana ve dışa kapalı yerel birimler olan bölgeler, mekândan bağımsız üretim olanakları yaratan teknolojik ve politik gelişmeler sayesinde farklılaşmaya ve daha geniş anlamlar taşımaya başlamıştır.

Bölge yaklaşımını ilk olarak kavramsallaştıran Christaller (1934) ve Losch (1954) ortaya koydukları merkezi yer teorisinde bölgeler, hiyerarşik bir sistem olarak tanımlanır. Her bir bölge az sayıda büyük şehirlerden ve büyük miktarda küçük şehirlerden oluşur. Şehirlerin hiyerarşik düzeni, farklı ürünler için oluşturdukları göreceli büyüklükteki pazar alanlarına göre belirlenir. Şehirler ithalatı büyük şehirlerden yaparken, ihracatı küçük şehirlere yaptıkları kabul edilir. Daha sonra Hoover ve Giarratani (1985) tarafından yapılan tanımlamada bölge, mekânsal olarak birbirine bağlı nodal (düğüm) işgücü piyasası olarak tanımlanmaktadır. Bu yaklaşımda bölgeler işlevsel olarak entegre, emek, sermaye ve ticari mal akımları daha fazladır. Bölge içinde aktiviteler tek bir noktaya ya da birçok çevre bölge ile kuşatılmış bir noda odaklanmaktadır. 1994 yılında Fox tarafından Nodal yaklaşımın bir varyasyonu olarak fonksiyonel ekonomik bölge tanımlaması yapılmıştır. Bu yaklaşımda ekonomik bölgelerden bahsedilerek bu bölgelerin sınırlarının belirlenmesi üzerinde durulur (Dawkins, 2003: 131-133).

OECD tarafından yapılan tanımlamada ise bölge, ekonomik fonksiyonlar açısından incelenmeyip, daha çok coğrafi alan çerçevesinde değerlendirilmektedir. OECD’ye göre bölgeyi belirleyen iki temel kriter vardır. Bunlardan ilki nüfus yoğunluğudur. Eğer kilometre kareye düşen nüfus yoğunluğu 150 kişiden az ise o bölge kırsal bölge olarak tanımlanır. İkincisi, bölgede kırsal kesimde yaşama oranıdır. Eğer bir bölge nüfusunun %50’sinden fazla kırsal bölgelerde yaşıyorsa o topluluk ağırlıklı olarak kırsal, eğer nüfusunun %15 inden azı kırsal bölgede yaşıyorsa ağırlıklı olarak kentsel, eğer %15 ila %50 arası kırsal bölgelerde yaşıyorsa orta düzey kırsaldır (Spiezia, 2003: 2). OECD tarafından yapılan araştırmalarda ekonomik faaliyetlerin genellikle bütün OECD ülkelerinde kentsel alanlarda yoğunlaşma eğiliminde olduğu tespit edilmiştir. Endüstrilerin bu kadar lokalize olması işsizliğin de belirli bölgelerde yoğunlaşmasına neden olmaktadır (Spiezia, 2003: 4).

DPT ise bölgeyi planlama amaçlı olarak “*kentten daha geniş, ülkeden daha küçük, yönetsel sınırları ulus yönetsel birim sınırlarıyla çakışan, ama etkileşim açısından o sınırları aşabilen, yerinden yönetilen, demokratik-katılımcı bir*

yönetime ve bütçeye sahip bir planlama ve yönetim birimi” olarak (DPT, 2000a: 8) tanımlanmaktadır.

BÖLGESEL KALKINMA KAVRAMI

Ekonomik olarak geri kalmış bölgeler ile refah seviyesi yüksek bölgeler arasındaki gelişmişlik farklarını ortadan kaldırmak için uygulanan politikalar bölgesel kalkınma politikası olarak adlandırılır. Bölgesel kalkınma politikalarının uygulanmaya başlamasında 1929 ekonomik buhranının neden olduğu dengesizliklerin ve yoksulluğun etkilerini azaltma gayesi önemli bir yer tutar (Anselmo ve Cascio, 2011: 467). Bu dönemde ortaya çıkan bölgesel eşitsizlikler ve üretim alanında yaşanan istikrarsızlıklar krizden etkilenen sanayileşmiş ülkelerin bölgesel kalkınma politikaları uygulamalarına yol açmıştır. Özellikle ikinci dünya savaşının neden olduğu toplumsal yıkımlar ve bölgeler arası ekonomik gelişmişlik farklarını ortadan kaldırmak için uygulanan politikalar, bölgesel kalkınma anlayışının yerleşmesine ve bu yönde yeni politik uygulamaların geliştirilmesine yol açmıştır.

Bölgesel kalkınma, bütün ülkeler için ekonomik kalkınma sürecinin en önemli parçalarından biridir. Bölgesel ekonomik farklılıklar, yoksulluk, eşitsizlik, sosyal dışlanma, halk sağlığı ve diğer sosyal göstergelerde farklılıklar yaşanmasına neden olmaktadır (Förster vd., 2003: 52). Bölgeler arası gelişmişlik farklarının ortaya çıkmasının en önemli nedenleri, bölgenin doğal koşulları ve fiziksel özellikleri, üretim potansiyelinin eşitsiz bir büyüme göstermesi ve bölgeler arası gelir ve yaşam standartları arasındaki farklılıklar olarak gösterilmektedir (Geepu vd., 2004: 2).

Bölgesel kalkınma planlamalarına yol açan en önemli nedenlerden biri de bölgeler arasındaki, hammadde, emek piyasası, teknolojik farklılaşma, bilgi üretimi ve kullanımı ile sosyal ve fiziksel altyapı farklılıklarıdır. Bölgeler arasında bu farklılaşma toplumsal bütünleşmenin sağlanmasına da engel olmaktadır. Bu nedenle bölgesel kalkınma planlamasının ana hedefi, bölgeler arası dengesizlikleri gidererek ülkede dengeli bir kalkınma sağlamaktır. Bu da ulusal politika önceliklerinin belirlenmesinde yerel gereksinimlere cevap verilebilirliğin artırılması ile mümkün kılınabilir. Yerel ihtiyaçların karşılanması ulusal bütünleşmenin ön koşulu olarak görülmektedir (DPT, 2000a: 10).

Tarihsel süreç içerisinde bölgesel kalkınma politikalarının ekonomik konjonktürden bağımsız olmadığı görülmektedir. Ekonomik bunalımlar ve küreselleşme, ekonomi politikaları ile beraber bölgesel kalkınma politikalarının da şekillenmesinde en önemli unsurlar olmuşlardır. Büyük buhran sonrası Keynesyen müdahaleci ekonomi anlayışı içerisinde gelişen, merkezi planlamaya ve uygulamaya dayalı bölgesel kalkınma politikaları, İkinci Dünya Savaşının toplum üzerindeki etkilerini azaltma amacıyla uygulanan politikalarla merkezîyetçi anlayışını sürdürürken, özellikle 1970’lerde yaşanan petrol krizleri ve dönemin

egemen paradigması küreselleşme ile bambaşka bir boyut kazanmıştır. Küreselleşme, diğer bütün ekonomik gelişmelerde olduğu gibi, bölgesel kalkınma politikalarının da şekillenmesinde başaktör olmuştur. Artık bölge kavramı ulus-devlet bütünlüğünden sıyrılarak bambaşka bir boyut kazanmıştır.

Klasik anlamı ile ulus-devlet bünyesindeki bölgelere ait gelişmişlik farklarını ortadan kaldırmayı amaçlayan bölgesel kalkınma politikaları, özellikle bölgesel entegrasyonlar ile ülkeler arasındaki gelişmişlik farklarını ortadan kaldırmayı amaçlayan bir duruma gelmiştir. Özellikle AB gibi bölgesel entegrasyonlarda bölgesel kalkınma artık yalnızca bölgenin gelişmişlik farkları ile ilgilenen değil, aynı zamanda bölgenin ulusal ve uluslara arası rekabet edebilirliğini arttırmayı amaçlamaktadır.

Merkezi bir anlayış içerisinde gerçekleştirilen ilk dönem kalkınma politikaları “klasik bölgesel kalkınma politikası” olarak adlandırılmaktadır. Klasik bölgesel kalkınma politikasının temelini, göreceli geri kalmış bölgelerin refah seviyesinin, merkezi hükümetlerce yapılacak ekonomik yatırımlarla artırılması oluşturmaktadır. Klasik anlayışta bölgenin refahına yönelik kararlar bölgeden bağımsız olarak merkezi hükümetçe alınır. Merkezi hükümet özellikle altyapı yatırımları ile bölgenin cazibesini arttırırken, kamu ve özel sektörün de hedef bölgede yatırımlar yapmasını bekler. Bu suretle de bölgenin refahının artmasını umar (Kargı, 2009: 21).

Klasik bölgesel kalkınma politikaları her ne kadar bölgeler arasındaki farkların azaltılmasında başarı sağlasa da yapısal sorunların giderilmesinde istenen çözümleri sunamamıştır. Bunun en önemli nedeni, geri dönme riski olarak ifade edilen ve beklenin aksine bölgeden merkeze doğru bir kaynak aktarımıdır. Bu durum, bölgeler arasındaki gelişmişlik farklarının giderilmesinden çok farkın artması ile sonuçlanabilmektedir. Bu da küreselleşme ve ekonomik krizlerin de etkisiyle alternatif yaklaşımların üretilmesine neden olmuştur (Kargı, 2009: 22).

Klasik bölgesel kalkınma politikaları ile bölgeler arasındaki ekonomik büyüme, modernleşme ve sanayileşme farklılıklarının azaltılması hedeflenmektedir. Zayıflıkların ve altyapı eksikliklerinin giderilmesine odaklanmak suretiyle sermaye birikimi sağlamak ve yatırımların artırılması hedeflenmektedir. Her ne kadar pek çok durumda bu yaklaşım farklılıkların azaltılmasında başarı sağlasa da yapısal problemlerin çözümlenmesinde başarı sağlayamamıştır. Bu nedenle 1980’lerden itibaren yeni politik yaklaşımlar geliştirilmektedir. Bu yeni yaklaşımların temel dayanak noktası bölgenin iç dinamiklerini ortaya çıkarmak için iş altyapıları, yatırım olanaklarının geliştirilmesi ve eğitim gibi önlemlerdir (Hummelbrunner ve Lukesch, 2002: 4). Klasik bölgesel kalkınma anlayışında yaşanan değişimler beraberinde daha kompleks sistemleri getirmiştir (Tablo 1).

Tablo 1: Basit ve Kompleks Bölgesel Kalkınma Politikalarının Karşılaştırılması

BASİT SİSTEMLER	KOMPLEKS SİSTEMLER
Çok az ve benzer unsurlar	Çok ve farklı unsurlar
Unsurlar arasında az bağlantı	Güçlü bağlantılar ve karşılıklı dayanışma
Unsurların davranışları ve eylemleri için sınırlı potansiyel	Her unsurun davranışı ve eylemleri için geniş bir repertuar
İstikrarlı deterministik etki zincirleri	Birçok çeşitli değişken etki zincirleri
Ölçülebilir davranış	Daha az ölçülebilir davranış kalıpları
Sistemin olası durumları tahmin edilebilir (analitik açıklamalarla kesinlik elde edilebilir)	Olası belirsizlikler
Direksiyonun komple kontrolünü sağlar	Sınırlı direksiyon hâkimiyeti sağlar

Kaynak: Hummelbrunner, R. ve Lukesch, R. (2002). *Instruments to work with social systems in regional development*. ÖAR-Regionalberatung GmbH, Graz, August, s.5.

DPT'ye göre bölgesel kalkınma konusunda son yıllarda ortaya çıkan en önemli değişim ayrıntılı kalkınma planlarından çok, politika planlaması ve stratejilerin ön plana çıkmaya başlamasıdır. Bunun nedenleri olarak da finansal sermayenin küreselleşmesi, uluslar arası ticaret blokları nedeniyle ticari kısıtlamaların azalması bu suretle de fiziki sermaye yatırımlarının artması, Türkiye dahil pek çok ülkede kamu marifetiyle sunulan hizmetlerde piyasalaşma eğilimi ve devletin ekonomiden büyük ölçüde elini çekmesidir (DPT, 2010: 20).

Bölgesel kalkınma politikalarının başarılı olabilmesi için odaklanması gereken konular şu şekilde özetlenebilir (Walburn ve Saublens, 2011: 480);

- Uygulanan programlarla merkezi hükümetlerce aktarılan fon akışı bağımlılığı minimize edecek düzeyde olmalıdır,
- Özel sektörün katılımı ve kaynak aktarımı sağlanmalıdır,
- Üniversite ve araştırma kurumları gibi bölgesel aktörlerin ve yerel otoritelerin işbirliği sağlanmalıdır,
- Bölgesel planlamalara yapılacak kanıt ve araştırma temelli müdahaleler açık bir şekilde değer ve kapasite yaratarak uzun dönemli destek sağlamalıdır.

BÖLGESEL KALKINMAYA KURAMSAL YAKLAŞIMLAR

Bölgeler arası gelişme farklarının ortaya çıkışını açıklayan kuramlar, iraksama ve yakınsama açısından değerlendirme yapmaktadır. Yakınsama yaklaşımı bölgeler arası gelir farklarının zaman içinde azalıp azalmayacağı ile ilgilenir. Neo-klasik büyüme modeli ile açıklanan yakınsamada, görece yoksul bölgelerin zengin bölgelerden daha hızlı büyüyeceğini ve zamanla iki bölgenin gelir açısından birbirine yaklaşacağını öngörür (Karaalp ve Simay, : 3). Iraksama yaklaşımı ise, bölgesel farklılıklar nedeniyle bölgeler arası gelişmenin hiçbir zaman eşit olmayacağını savunur. Bölgesel kalkınma teorileri neo-klasik büyüme, iktisadi coğrafya, yeni ekonomik coğrafya, içsel büyüme ve yeni ticaret teorisi olarak beş grupta incelenebilir. Bu teorileri özetlemek gerekirse;

Neo-klasik büyüme modeli başlangıçta bölgeler arasında üretim faktörlerinden kaynaklanan bir eşitsizliğin var olabileceğini kabul etmekle birlikte,

bölgeler arası faktör mobilitesine bağlı olarak bu eşitsizliğin zamanla giderileceğini öngörür. Bu model, piyasanın tam rekabet koşulları altında işlediği, üretim araçlarının teknolojinin, nüfus artış hızının ve tasarrufların bölgeler arasında farklılık göstermediği varsayımına dayanır. Bölgeler arası gelişmişlik farklarının, varsayılan bütün koşullar gerçekleşmesi halinde, yok olacağı öngörülür. Bu durum “mutlak yakınsama” olarak adlandırılır. “geri kalmışlığın üstünlüğü” olarak da değerlendirilen bu durumda, yoksul bölgelerin daha çabuk büyüyeceği kabul edilir (Filiztekin, 2008: 20).

İktisadi coğrafya modeli, iktisadi hayatın mekansal bütünlük içinde gerçekleştiğini kabul etmekle birlikte, bölgeler arası gelişmişlik farklarının açıklanabilmesinin ancak bölgenin sosyal, ekonomik ve siyasal durumları arasındaki farklılıkların ortaya konması ile mümkün olabileceğini savunur. İktisadi coğrafya anlayışında makro düzeyde incelemelerden çok, şehir bölge gibi küçük alanların belirgin özelliklerinin incelenmesi ön plana çıkar (Filiztekin, 2008: 26).

Yeni ekonomik coğrafya modeline göre, piyasaya yakın bölgelerin müşteriye ulaşılabilirliği açısından avantajları vardır. Piyasalara yakın yerlerde üretim yapmak, ulaşım maliyetlerinin düşmesine neden olacaktır. Fakat bu durum aynı zamanda yatırım açısından cazip bölgelerde faktör fiyatlarının artmasına neden olacaktır. Bu da faktör ihtiyacının, faktör fiyatlarının göreceli olarak ucuz olan bölgelerden karşılanması sonucunu doğuracaktır. Bütün bu gelişmeler sonucunda bölgeler arasında, işletmelerin satış avantajı açısından kuruluş yeri olarak merkezi bölgeleri seçmeleri ve çalışanların da merkezi bölgeleri tercih etmeleri bölgeler arasında bir iraksamaya neden olurken, merkezde bulunan işletmelerin ham madde ve yarı mamul ihtiyaçlarını nispeten geri kalmış çevre bölgelerinden karşılaması yakınsamaya yol açacaktır (Kızıltan ve Ersungur, 2007: 270).

İçsel büyüme teorisi büyümenin uzun dönemde ancak dışsallıkla sağlanabileceğini savunur. Bölgeler arasında yakınsama ya da iraksamanın gerçekleşmesinin belirleyicileri, azalan ve artan faktör getirileri ile dışsal etkilerin büyüklüğüdür. Dışsallıktan yararlanmada, araştırma geliştirme, teknik bilgi düzeyi ve yenilikçilik belirleyici unsurlardır. Bu unsurları en iyi şekilde kullanan bölgeler diğer bölgelere üstünlük sağlayabilir. Bu durumda bölgesel gelişmişlik farkları bu üç unsuru teşvik etmesinden dolayı, gelişmenin kendi kendini besleyen bir süreç haline gelmesini ve böylelikle bölgeler arasında sürekliliği olan bir iraksamadan söz etmeyi mümkün kılabilir (Kızıltan ve Ersungur, 2007: 270).

Yeni ticaret teorisine göre bölgeler arasındaki iraksamanın varlığı ürün farklılaşması ile açıklanabilir. Ürün farklılaşması, fiyat avantajına dayalı klasik rekabetin yerini, yenilikçiliğe bağlı olarak gelişen uzmanlaşmanın aldığını vurgular. Yenilikçiliğin getirdiği ürün farklılaşması, arz talep koşullarının eşitliğinde bile bölgeler arası ticaretin artmasını mümkün kılabilir. Başka bir ifade ile tam rekabet koşullarının varlığı durumunda, fiyat eşitliği olsa bile, ürün

çeşitliliği sayesinde firma karlılığını devam ettirebilmektedir (Kızıltan ve Ersungur, 2007: 271).

BÖLGESEL KALKINMA AJANSLARI

Bölgesel kalkınma ajansları, bölgesel ekonomik kalkınmayı sağlamak amacıyla merkezi yönetimler ile yerel idarelerden bağımsız, fakat merkezi hükümetlerce finanse edilen ve desteklenen bölgede yerleşik kurumlar (Halkier, 2006: 3) olarak tanımlandığı gibi, bölgelerin daha fazla gelişmesi ve yenilenmesi, verimlilik, yatırım ve rekabet gücünün ve istihdamın teşvik edilmesi, istihdam ile ilgili eğitim ve beceri kazandırma faaliyetleri ile bölgede sürdürülebilir kalkınmaya katkıda bulunmak gayesi içindeki kuruluşlar olarak da tanımlanmaktadır (OECD, 2009: 144).

DPT'ye göre de kalkınma ajansları, bölgesel kalkınmaya yönelik planların bölgesel bütünlük içerisinde ele alındığı, aktörlerin tamamının sürece dahil edildiği, yerinden yönetim ve bölgesel strateji tasarım kurumlarıdır. Bir başka ifade ile kalkınma ajansları yalnızca devletin sorumluluğunda gerçekleştirilmeye çalışılan bölgesel kalkınma planlarının sivil toplum kuruluşları, özel sektör ve yerel yönetimlerce de sorumluluk üstlenilmesini sağlayan kuruluşlardır. Kalkınma ajanslarının organizasyon yapıları farklılık göstermekle birlikte temel işlevleri, bölgesel dinamikleri ortaya çıkarmak, belirli bir bölge dâhilinde faaliyet göstermek ve kalkınma odaklıdır (DPT, 2008: 18).

Bölgesel kalkınma ajanslar 1950'li yılların başlarında, bölgeler arasındaki ekonomik ve sosyal farklılıkları ortadan kaldırmak amacı ile yaygınlaşmaya başladı. Genel olarak ülkeden ülkeye farklı uygulama şekilleri olsa bile ana işlevi, bölgelerin kalkınmasını sağlamak amacıyla bölgenin içsel potansiyelini ortaya çıkarmak, yabancı sermaye için bölgeyi cazip hale getirmek, bölgede kurulu ve kurulacak firmalara destek sağlamak, işgücünün eğitimini sağlamak ve yerel yönetimlere çeşitli konularda destek sağlamaktır. Bütün bunları gerçekleştirebilmek için kamu, sivil toplum ve özel sektörden temsilcileri bünyelerinde barındırarak yerel, ulusal ve uluslar arası kuruluşlar arasında köprü görevi yaparlar (Kayasü ve Yaşar, 2006: 206).

Bölgesel kalkınma ajanslarının başarılı olabilmesinde öncelikle, KOBİ'lerin desteklenmesinin önemi büyüktür. Zira KOBİ'ler istihdam yaratılması açısından önemli işlevler yerine getirirler. Diğer yandan kalifiye işgücünün oluşturulabilmesi için mesleki eğitimlerin desteklenmesi aynı zamanda bölgeye yabancı yatırımların çekilmesi açısından da önemlidir. Bölgesel kalkınma ajanslarının başarılı olabilmesi için göz önünde bulundurulması gereken diğer hususlar ise şöyle sıralanabilir (Walburn, 2006: 54);

- İktisadi kalkınma ve istihdam yaratılmasında küçük işletmeler çok önemli görevler üstlenir. Bu nedenle küçük işletmelerin gelişimi ve finansmanına önem verilmelidir,

- İşgücü eğitimine önem verilmelidir,
- Yabancı yatırımcılar için bölgenin cazip kılınmasına yönelik altyapı çalışmalarına önem verilmelidir,
- Bölgeye katılan değerden emin olunmalıdır,
- Bölgesel kalkınma ajansına ait kaynakların ajansın sabit giderleri için harcanması minimum seviyede tutulmalıdır,
- Desteklenecek ya da uygulanacak projeler seçilirken gerekli araştırma yapılmalı ve ajansın amacına uygun projeler belirlenmelidir. Sırf politik baskılarla bir şeyler yapmış olmak için hareket edilmemelidir,
- Ajansın deneyim kazanması ve uzun dönemli hedeflerin gerçekleştirilebilmesi için faaliyetlerin esnek olması gerekmektedir.

DPT’ye göre de kalkınma ajanslarının sağlayacağı faydalar şunlardır (DPT, 2006: 5-8);

- Kalkınma ajansları, bölgede faaliyet gösteren ve sosyal amaçlı projeler ile girişimci ve KOBİ desteği sağlayan kurum ve kuruluşların yerine geçmeden, bölgesel dinamikleri harekete geçirmek suretiyle bölgesel kalkınmaya ivme kazandıracaktır. Bunu, sahip olduğu kaynaklar ve teknik birikim ile bölge kalkınması için faaliyet gösteren tüm birimleri arasında eşgüdüm sağlayarak gerçekleştirecektir.
- Kalkınma ajansları sahip oldukları teknik kapasite, nitelikli personel, esnek kaynak ve istihdam yapısı ile bölgenin kalkınması için ihtiyaç duyulan planlama, projelendirme, koordinasyon ve izleme kapasitesinin gelişmesine öncülük edecek, bölge için faydalı projelerin desteklenmesi, ulusal ve bölgesel önceliklerin belirlenmesi suretiyle bölge kaynaklarının yerinde ve etkin kullanımına katkı sağlayacaktır.
- Kalkınma ajansları, yukarıdan aşağı yerine aşağıdan yukarıya işleyen bir süreçle projelerin hayata geçirilmesini sağlayarak, bölgesel kalkınma girişimlerini, merkezi planlamanın verimsiz bürokratik yapısından kurtaracaktır.
- Bölgesel kalkınma bilincinin oluşmasına bağlı olarak, kurulan yerel fahri kuruluşların ihtiyaç duyduğu rehberlik, koordinasyon, kaynak ve destek sağlayacak kurumsal altyapı eksikliği kalkınma ajansları tarafından sağlanacaktır.
- Kalkınma ajansları KOBİ’leri destekleyerek, bölgesel ve ulusal düzeyde üretim ve rekabet üstünlüğünü sağlayacaktır.
- Kalkınma ajansları, bölgesel aktörleri küreselleşmenin neden olacağı tehditlerden korumaya, sağladığı imkanlardan yararlanmalarına ve bölgesel üstünlüklerin küresel pazarlara sunulmasında önemli görevler üstlenirler.
- Kalkınma ajansları, destekte bulunacağı proje ve faaliyetlerde, eş finansmana dayalı ortak proje üretme kültürü oluşturarak, farklı tarafların

projenin içine girmelerini sağlayacak, böylece taraflarca gerçekten öncelikli görülen projeler üstüne yoğunlaşmayı ve kısa sürede bitirmeyi sağlamış olacaktır.

- Kalkınma ajansları, gelişmiş bölgelerden gelişmekte olan bölgelere yapılan sübvansiyonun, gelişmekte olan bölgelerde girişimcilik ruhunu canlandırarak azalmasını sağlayacaktır. Bu da ajansların yürüttüğü faaliyetlerin sadece bölgesel kalkınma ile sınırlı kalmamasını sağlayacaktır.
- Kalkınma ajansları, gelişme çabalarının ve bölge planlarının uygulama şansını önemli oranda etkileyen bütçe ve kurumsal yapı sorununa çözüm olacaktır.
- Kalkınma ajansları yalnızca bölgeler arası değil bölge içindeki gelişmişlik farklarını azaltmada da etkili olacaklardır. Ayrıca ajanslar sektörel ve bölgesel politikaların etkin bir şekilde planlanmasını ve entegre bir şekilde uygulanmasını sağlayacaktır.
- Kalkınma ajansları, merkezi yönetim ile koordinasyonun artmasına, bilgi akışının hızlanmasına ve böylelikle de projelerin izlenebilirliğinin kolaylaşmasını katkı sağlayacaktır. Bu da kaynakların etkin ve yerinde kullanımını, proje ve faaliyetlerin ölçülmesini sağlayarak performansa dayalı tahsis için değerlendirme tabanı oluşturacaktır. Aynı zamanda gelecek dönem politikaları, programları ve projeleri için veri tabanı oluşturacaktır.
- Kalkınma ajanslarının yerel yönetimlerin planlama çalışmalarına destek sağlaması, planların mekânsal, bölgesel ve sektörel bütünlüğüne katkı yaparak, planlama yapma pratiğinin merkezden yerele kaymasına yardımcı olacaktır.
- Kalkınma ajanslarının kurulması ile AB müktesebatına uygun olarak Katılım Ortaklığı Belgesinde taahhüt altına alınan üyelik yükümlülüklerinden, ekonomik ve sosyal uyum alanındaki en önemlilerden biri hayata geçirilmiş olacaktır.

TÜRKİYE'DE BÖLGESEL GELİŞME FARKLILIKLARI

Bir ülkenin gelişmişlik düzeyinin belirlenmesinde yalnızca büyüme oranı ve kişi başına düşen gelir gibi parametrelerin değerlendirilmesi yöntemi geçerliliğini yitirmiştir. Artık bu parametrelerin yanında ekonomik büyümenin sağlanması esnasında yaratılan üretim ve gelirin bölgesel bölüşümü de önem kazanmaktadır. Dengeli bir dağılımın sağlanamaması, sosyal adaletin tesis edilmemesine yol açabileceği gibi, istikrar ve sürdürülebilir olmaktan da uzaklaşmaya neden olmaktadır (DPT, 2006: 1).

Bölgeler arası gelişmişlik farkı sorunu yalnızca Türkiye için değil, gelişmiş pek çok ülke için sorun teşkil etmektedir. Bölgeler arası gelişmişlik farklarını belirlemede en yaygın kullanılan yöntemlerden biri GSYİH'nin varyasyon katsayıları yöntemidir. Varyasyon katsayısı arttıkça bölgeler arası gelişmişlik

farkları da artmaktadır. OECD ülkeleri varyasyon katsayıları açısından incelendiğinde (Tablo 2), 31 olan OECD ortalamasının üstünde olan ülkeler, Meksika (56), İngiltere (45,9), Fransa (45,2), Türkiye (43)’tür. Ortalamanın altında yani bölgeler arası gelişmişlik farkları en az olan ülkeler ise, İsveç (10,9), Hollanda (11,3), Yunanistan (12,9), İsviçre (14) ve Kanada (14,1)’dir.

Tablo 2: OECD GSYİH Varyasyon Katsayıları

Macaristan	35,8	Meksika	56
İrlanda	23,8	Hollanda	11,3
Yunanistan	12,9	Çek Cumhuriyeti	33
Finlandiya	22,6	İsviçre	14
Danimarka	27,3	İtalya	26,6
Japonya	30	Belçika	23,1
Portekiz	32,2	Polonya	23,6
Norveç	33	Kanada	14,1
Fransa	45,2	İngiltere	45,9
Avusturya	30,6	İspanya	22,3
İsveç	10,9	A.B.D.	20
Avustralya	18,6	Almanya	26,3
Türkiye	43		
OECD	31		

Kaynak: OECD. (2001). *Territorial outlook*, Territorial Economy.

Türkiye için coğrafi bölgeler göz önüne alınarak hesaplanan ve 43 olan varyasyon katsayısı, istatistikî bölge birimleri sınıflandırması Düzey 1’e göre 12 bölge açısından değerlendirildiğinde 46’ya çıkmaktadır. 2001-2013 yılları arası için yapılan projeksiyona göre Türkiye’nin OECD ortalamasını yakınsaması için, GSYİH’sı kişi başına 1500 doların altındaki bölgeler yıllık %8,5, 1500 doların üzerindeki bölgeler ise yıllık ortalama %5,5 oranında büyümesi gerekmektedir. Bir başka ifadeyle geri kalmış bölgelerin yıllık ortalama %35 daha fazla büyümesi gerekmektedir. Bu durumda 2013 yılında varyasyon katsayısının 36 olması beklenmektedir. Fakat gerçekte bu durum pek olası görülmemektedir (Elvan vd., 2055: 31-33).

Bölgeler arası gelişmişlik farklarının belirlenmesinde kullanılan ölçeklerden biri de kişi başına gayri safi katma değerdir (GSKD). GSKD, bölgesel gayri safi katma değer yıl ortası bölge nüfus tahminine bölünmesi ile TL cinsinden kişi başı bölgesel gayrisafi katma değer elde edilir. Hesaplanan bu değer in ithalat ağırlıklı ortalama dolar kuruna bölünmesi ile de dolar değeriyle kişi başı bölgesel gayri safi katma değere ulaşılmaktadır (www.tuik.gov.tr//ulusalhesapapp/bolgeselgskd.zul).

GSKD’yi gösteren Tablo 3 incelendiğinde 2008 değerlerine göre bölgeler arasında önemli farklılıkların olduğu görülmektedir. TR10 İstanbul (18,689), TR31 İzmir (14,817), TR 32 Aydın, Denizli Muğla (11,926), TR41 Bursa Eskişehir Bilecik (16,630), TR42 Kocaeli Sakarya Düzce Bolu Yalova (16,990), TR51 Ankara (16,136), TR61 Antalya Isparta Burdur (13,236), TR81 Zonguldak Karabük Bartın (11,187) kişi başına GSKD oranları, 12,020TL olan Türkiye ortalamasına yakın veya üzerinde olan bölgeler olarak dikkat çekmektedir. Buna

karşılık TRA1 Erzurum Erzincan Bayburt (7,071), TRA2 Ağrı Kars Iğdır Ardahan (4,613), TRB1 Malatya Elazığ Bingöl Tunceli (7,066), TRB2 Van Muş Bitlis Hakkari (4,379), TRC1 Gaziantep Adıyaman Kilis (5,888), TR63 Hatay Kahramanmaraş Osmaniye (7,065), Türkiye ortalamasının oldukça altındadır.

Tablo 3: Kişi Başına Gayrisafi Katma Değer (GSKD)

		2004		2005		2006		2007		2008	
		TL	DOLAR	TL	DOLAR	TL	DOLAR	TL	DOLAR	TL	DOLAR
TTR	Türkiye	7.307	5.103	8.338	6.187	9.632	6.686	10.744	8.267	12.020	9.384
TTA1	Erzurum, Erzincan, Bayburt	4.260	2.975	4.620	3.428	5.428	3.768	6.137	4.722	7.071	5.520
TRA2	Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan	2.933	2.048	3.379	2.507	3.834	2.661	4.125	3.174	4.613	3.601
TRB1	Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli	4.320	3.017	5.057	3.752	5.557	3.857	6.297	4.845	7.066	5.517
TRB2	Van, Muş, Bitlis, Hakkari	2.688	1.877	3.126	2.319	3.372	2.341	3.814	2.934	4.379	3.419
TRC1	Gaziantep, Adıyaman, Kilis	3.835	2.678	4.504	3.342	5.086	3.530	5.403	4.157	5.888	4.597
TRC2	Şanlıurfa, Diyarbakır	3.404	2.377	3.736	2.772	4.172	2.896	4.441	3.417	4.770	3.724
TRC3	Mardin, Batman, Şırnak, Siirt	2.653	1.853	3.348	2.484	4.128	2.865	4.426	3.405	4.882	3.812
TR10	İstanbul	11.375	7.943	12.818	9.511	14.859	10.314	16.799	12.925	18.689	14.591
TR21	Tekirdağ, Edirne, Kırklareli	9.022	6.300	10.617	7.878	12.426	8.625	13.733	10.567	15.682	12.243
TR22	Balıkesir, Çanakkale	6.465	4.515	7.448	5.526	8.246	5.724	9.624	7.404	11.528	9.000
TR31	İzmir	9.448	6.598	10.592	7.859	12.137	8.425	13.384	10.298	14.817	11.568
TR32	Aydın, Denizli, Muğla	7.618	5.320	8.468	6.283	9.881	6.858	10.496	8.076	11.626	9.076
TR33	Manisa, Afyon, Kütahya, Uşak	5.789	4.042	6.845	5.079	8.092	5.617	9.079	6.986	10.575	8.256
TR41	Bursa, Eskişehir, Bilecik	9.923	6.930	11.542	8.564	13.555	9.409	15.231	11.719	16.630	12.983
TR42	Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova	10.286	7.183	11.758	8.725	13.847	9.612	15.029	11.563	16.990	13.265
TR51	Ankara	9.993	6.978	11.165	8.284	13.084	9.082	14.471	11.134	16.136	12.598
TR52	Konya, Karaman	5.567	3.887	6.343	4.706	7.157	4.968	8.124	6.251	9.239	7.213
TR61	Antalya, Isparta, Burdur	8.661	6.048	9.889	7.337	11.215	7.785	12.351	9.503	13.236	10.334
TR62	Adana, Mersin	5.821	4.065	6.691	4.965	7.674	5.327	8.569	6.593	9.431	7.363
TR63	Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye	4.518	3.155	5.140	3.814	5.628	3.907	6.497	4.999	7.605	5.937
TR71	Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir	5.262	3.674	6.008	4.458	6.736	4.676	7.722	5.941	8.696	6.789
TR72	Kayseri, Sivas, Yozgat	5.205	3.635	5.866	4.353	6.712	4.659	7.801	6.002	8.726	6.813
TR81	Zonguldak, Karabük, Bartın	7.459	5.209	8.864	6.577	10.240	7.108	10.523	8.097	11.187	8.734
TR82	Kastamonu, Çankırı, Sinop	5.984	4.178	6.306	4.679	6.952	4.825	7.756	5.968	8.551	6.676
TR83	Samsun, Tokat, Çorum, Amasya	5.083	3.549	5.854	4.343	6.823	4.736	7.514	5.781	8.855	6.914
TR90	Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane	5.076	3.545	6.168	4.577	7.033	4.882	7.880	6.063	9.042	7.059

Kaynak: TÜİK

Bölgeler arasında GSKD farkının oluşmasında en büyük etken bölgenin ekonomik faaliyetlerinin yoğunluk oranlarıdır. Özellikle tarımsal faaliyetlerin

yoğun olduğu bölgelerde GSKD’nın düşük olduğu görülmektedir. Çünkü katma değeri en düşük olan sektör tarımdır. Türkiye’de sektörlerin GSKD içindeki payı incelendiğinde (Tablo 4) gelişmiş bölgelerde özellikle hizmetler ve sanayi sektörünün payının yüksek olduğu görülmektedir. TR10 İstanbul Bölgesinde hizmetler sektörünün payı %73,7’iken tarımın payı yalnızca %0,2’dir. Bölgesel gelişmişlik sıralamasında önde olan TR51 Ankara Bölgesinde tarımın payı %2,6, TR41 Bursa Eskişehir Bilecik Bölgesinde de %5,5’dir. Buna karşılık Türkiye ortalamasının altında gelişme gösteren TRA2 Ağrı Kars Iğdır Ardahan Bölgesinde tarımın payı %24,6, TRC2 Şanlıurfa, Diyarbakır Bölgesinde %21,3, TRC2 Şanlıurfa Diyarbakır Bölgesinde %21,5, TR82 Kastamonu Çankırı Sinop Bölgesinde %21,8’dir. Buna karşılık TR41 Bursa Eskişehir Bilecik Bölgesi (%42,1) ve TR42 Kocaeli, Sakarya Düzce Bolu Yalova Bölgesinde(%38,3) sanayi sektörünün payının yüksekliği dikkat çekmektedir.

Tablo 4: Sektörlerin Gayri Safi Katma Değer İçindeki Payı % 2008

	TARIM	SANAYİ	HİZMETLER
TR Türkiye	8,5	27,2	64,3
TRA1 Erzurum, Erzincan, Bayburt	16,8	16,9	66,4
TRA2 Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan	24,6	12,6	62,8
TRB1 Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli	13,7	19,5	66,8
TRB2 Van, Muş, Bitlis, Hakkari	21,3	15,8	62,9
TRC1 Gaziantep, Adıyaman, Kilis	10,4	30,5	59,1
TRC2 Şanlıurfa, Diyarbakır	21,5	16,6	61,9
TRC3 Mardin, Batman, Şırnak, Siirt	13,0	31,2	58,8
TR10 İstanbul	0,2	26,7	73,1
TR21 Tekirdağ, Edirne, Kırklareli	11,5	35,6	52,9
TR22 Balıkesir, Çanakkale	20,1	22,6	57,4
TR31 İzmir	4,8	26,7	68,4
TR32 Aydın, Denizli, Muğla	14,4	21,8	63,8
TR33 Manisa, Afyon, Kütahya, Uşak	19,8	32,3	47,9
TR41 Bursa, Eskişehir, Bilecik	5,5	42,1	52,4
TR42 Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova	6,1	38,3	55,6
TR51 Ankara	2,6	24,9	72,5
TR52 Konya, Karaman	20	22,3	57,7
TR61 Antalya, Isparta, Burdur	14,4	14,7	70,9
TR62 Adana, Mersin	15,4	23,6	61
TR63 Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye	15,5	27,3	57,2
TR71 Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir	19,6	25,1	55,4
TR72 Kayseri, Sivas, Yozgat	12,5	30	57,5
TR81 Zonguldak, Karabük, Bartın	5,5	38,2	56,3
TR82 Kastamonu, Çankırı, Sinop	21,8	19,3	58,9
TR83 Samsun, Tokat, Çorum, Amasya	18,6	21,6	59,8
TR90 Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane	14,4	20,9	64,7

Kaynak: TÜİK

Diğer yandan Türkiye’de istatistiki bölge birimleri Düzey 2 bölgelerine göre gelişmişlik endeksleri incelendiğinde (Tablo 5), bölgeler arası gelişme farkları açıkça görülmektedir. Gelişme sıralamasında İstanbul (TR10), Ankara (TR51) ve İzmir (TR31) ilk üç sırada yer almaktadır. Bu bölgelerin sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyi diğer bölgelerin oldukça üstündedir. Bu bölgeleri Bursa-Eskişehir-Bilecik (TR41) Bölgesi izlemektedir. Kocaeli-Yalova-Bolu-Sakarya-Düzce (TR42) bölgeleri de gelişme endeksi yüksek bölgelerdir. Bu bölgeleri Tekirdağ-Kırklareli-Edirne (TR21) izlemektedir. TR41, TR42 ve TR21 Bölgeleri

İstanbul'a yakın olmalarının verdiği avantaja sahiptirler. Yedinci sırada Adana-Mersin (TR62), sekizinci sırada Aydın-Denizli-Muğla (TR32), dokuzuncu sırada Antalya-Isparta-Burdur (TR61), onuncu sırada Balıkesir-Çanakkale (TR22) alt Bölgeleri yer almaktadır. TR62, TR32, TR61 ve TR22 Bölge endeksleri ülke ortalamasını en iyi yansıtmaktadır. Bu bölgelerde tarım, sanayi ve hizmetler sektörü genel olarak verimli işlemektedir. Ayrıca bu bölgelerde bulunan limanlar, serbest bölgeler, demir-çelik ve petro-kimya sanayi dalları bölgesel gelişimde önemli bir yer tutmaktadır.

Onuncu sıradan sonra negatif gelişmişlik endeks değerlerine sahip bölgeler sıralanmaktadır. On birinci sırada özelleştirmeler ve küçülmeler nedeniyle durgunluk yaşayan Zonguldak-Karabük-Bartın (TR81) Bölgesi bulunmaktadır. On ikinci sırada Manisa-Uşak-Kütahya-Afyonkarahisar (TR33) yer almaktadır. Anadolu kaplanları olarak adlandırılan, Konya-Karaman (TR52) on üç, Gaziantep-Kilis (TRC1) on dört, Hatay-Kahramanmaraş-Osmaniye (TR63) on beşinci, Kayseri-Sivas-Yozgat (TR72) on altıncı sıradadır. Kırıkkale- Nevşehir- Niğde-Aksaray (TR71) Bölgesi on yedinci sıradadır. On sekiz ve on dokuzuncu sırada Karadeniz Bölgesine dâhil şehirler bulunmaktadır. Bu şehirlerin sosyo-ekonomik gelişmişlik seviyesi Türkiye ortalamasının alındadır. Samsun-Tokat-Çorum-Amasya (TR83) on sekiz, Trabzon-Ordu-Giresun-Rize-Artvin-Gümüşhane (TR90) on dokuzuncu sıradadır. Yirminci sırada Mardin-Batman-Şırnak-Siirt (TRC), yirmi birinci sırada Kastamonu-Çankırı-Sinop (TR82) yer almaktadır.

Yirmi ikinci sıra ve sonrası bölgeler Doğu ve Güney Doğu Anadolu Bölgesinde bulunan illeri kapsamaktadır. Bu bölgeler, ekonomik gelişmişlik düzeyi en düşük bölgelerdir. Yirmi ikinci sırada Erzurum-Erzincan-Bayburt (TRA1), yirmi üçüncü sırada Şanlıurfa-Diyarbakır (TRC2), yirmi dördüncü sırada Mardin-Batman-Şırnak-Siirt (TRC3), yirmi beşinci sırada Ağrı-Kars-Iğdır-Ardahan (TRA2) ve son sırada Van-Muş-Bitlis-Hakkâri (TRB2) yer almaktadır.

Tablo 5: Düzey 2 Bölgelerine Göre Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması

Sıra No	Bölge	Gelişmişlik Endeksi	Sıra No	Bölge	Gelişmişlik Endeksi
1	TR10	2,831	14	TRC1	0,315
2	TR51	2,016	15	TR63	-0,338
3	TR31	1,52	16	TR72	-0,376
4	TR41	0,981	17	TR71	-0,407
5	TR42	0,782	18	TR83	-0,417
6	TR21	0,572	19	TR90	-0,559
7	TR62	0,334	20	TRB1	-0,559
8	TR32	0,288	21	TR82	-0,675
9	TR61	0,281	22	TRA1	-0,79
10	TR22	0,153	23	TRC2	-0,964
11	TR81	-0,071	24	TRC3	-1,204
12	TR33	-0,166	25	TRA2	-1,267
13	TR52	-0,259	26	TRB2	-1,391

Kaynak: TÜSİAD. (2005). *Türkiye'de bölgesel gelişme politikaları, sektör bölge yığınlaşmaları*. İstanbul: TÜSİAD Büyüme Stratejileri Dizisi No 4, s.76.

TÜRKİYE’DE BÖLGESEL KALKINMA POLİTİKALARI

Türkiye’de bölgeler arası gelişmişlik farklarını ortadan kaldırmaya yönelik anlayışın gelişmesi ancak planlama döneminin başlaması ile olmuştur. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planından itibaren bütün kalkınma planlarında bölgesel gelişmeye yer verilmiştir. Fakat gerçek anlamda bir bölgesel kalkınma planı ancak Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planında yer alan GAP ile gerçekleşmiştir.

Beş yıllık kalkınma planları incelendiğinde (Tablo 6), Birinci ve İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planında ekonomik kalkınmanın bütün bölgelere yayılması ve hızlı kalkınmanın neden olduğu sorunların giderilmesine yönelik finansal teşvik uygulamaları ve gelişmiş bölge merkezli kalkınma politikaları öngörülmüştür. Buna göre, kendi başına gelişme gücü kazanan ve çevresini etkileyen “gelişme noktalarının” elde edilmesi hedeflenmiştir (DPT, 1968: 263). Finansal teşvikler yoluyla bölgesel kalkınma sağlama anlayışı ilk dönem beş yıllık kalkınma planlarının özünü oluşturur. Bu dönemde uygulanan en önemli proje sağlık hizmetlerinin sosyalleştirilmesidir. Bu proje ile özellikle kırsal bölgelerin sağlık hizmetlerine erişiminin artırılması ve işgücünün sağlık düzeyinin artırılarak, işgünü kaybını azaltılması suretiyle kırsal kalkınmaya katkıda sağlanmak hedeflenmiştir (Günaydın, 2011: 221). Devletin geri kalmış bölgelere yaptığı sosyal yatırımlar yanında, bölgesel sermayenin ve girişimcilerin başka bölgelere kaymasını önlemek ve diğer bölgelerden bu bölgelere sermaye akışını sağlama yönünde tedbirlerin alınması da bu dönemde öngörülmüştür (DPT, 1963: 58).

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planında ülkenin bazı bölgelerinin sosyo-ekonomik açıdan geri kaldığı kabul edilmekle birlikte, coğrafi sınırlarının çizilmesinin zorluğundan bahsedilmektedir. Bu bölgelerin geliştirilmesi için uzun dönemde, sahip oldukları doğal ve beşeri potansiyellerin harekete geçirilmesi hedeflenmektedir (DPT, 1973: 947-948). İlk iki planın aksine bölgesel kalkınma daha dar kapsamda “Kalkınmada Öncelikli Yörelere” çerçevesinde ele alınmış ve bu bölgelerin kalkındırılması için de sanayinin bütün yurda yayılması öngörülmüştür (DPT, 2000: 62).

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planında bölgeler arası dengesizlikleri gidermek için özendirme politikalarına başvurulması kararlaştırılmıştır. Kamu ve özel sektör işbirliği içerisinde, özel sektörün geri kalmış bölgelerin kaynaklarını ve yatırım olanaklarını kullanarak, bölge kalkınmasında önemli bir rol üstlenmesi öngörülmüştür (DPT, 1979: 294). Bu planda bir öncekinden farklı olarak Doğu ve Güney Doğu Anadolu Bölgesine yönelik sorunların bölgesel gelişme anlayışı içerisinde çözümü hedeflenmiştir (DPT, 2000: 63). Ayrıca bu dönemde yerleşim merkezlerinin kademelendirme çalışmaları tamamlanmış, yedi kademe bölgesi belirlenmiş ve bu kademeler arasındaki etkileşim ortaya konmuştur (Akpınar, 2010).

Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planında bölge kavramı idari sınırlarla kısıtlı olmadan ele alınmakta ve bölgesel kalkınmanın geliştirilmesi hedeflenen bölgelerin

mevcut potansiyelinin ön plana çıkarılması ile gerçekleşebileceği öngörülmektedir. Bunu gerçekleştirmek için de çeşitli sektörleri kapsayan uygun gelişme alanlarının tespiti ve bu alanların “Bölgesel Gelişme Şemaları”nda gösterilmesi hedeflenmektedir. Farklı teşvik uygulamaları gündeme getirilerek, gelişme potansiyelleri değerlendirilmek suretiyle bölgeler arasında farklı teşvik uygulamaları yapılabileceği belirtilmiştir. Ayrıca şehirleşmede tarım bölgelerinin sanayi bölgesi olarak kullanılmaması da öngörülmüştür (DPT, 1985: 64).

Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planında yatırımların bölgesel sorunlara cevap vermek amacıyla yapılması gerektiği, yatırım yapılan bölgenin çekim merkezi değil, mevcut halkın ihtiyaçlarının karşılanmasının hedeflenmesi gerektiği belirtilmektedir. GAP projesi için ilgili kurumlardan gerekli desteğin sağlanması, GAP bölgesindeki turizm, tarih, kültür ve tabiat varlıklarının korunması için gerekli çevresel etki projelerinin hazırlanması hedeflenmiştir. Ayrıca Kalkınmada Öncelikli Yörelere çalışmaların daha ayrıntılı olabilmesi için bölge ve alt bölge bazında çalışmalar yapılması, bu bölgelerde istihdamın cazip kılınması için tedbirler alınması ve bölgedeki üniversitelerden birinde araştırma enstitüsü kurulması öngörülmüştür (DPT, 1990: 64).

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planında bölgelerin farklı kapasite ve sorunlara sahip olduğu, bu nedenle sektörel tercihlerle mekânsal analizlerin beraber değerlendirildiği yeni bir planlama anlayışı ön plana çıkmıştır. Özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu Projeleri başta olmak üzere diğer geri kalmış bölgeler için de kalkınma projelerinin hazırlanması hedeflenmiştir. Kalkınmada Öncelikli Yörelere yaşanan işsizlik sorununun çözümü için bu yörelere tarımsal faaliyetler ile kırsal sanayinin geliştirilmesi ve desteklenmesi öngörülmüştür (DPT, 1996: 8).

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planında bölgeler arası gelişmişlik farkları oransal ifadelerle yer almakta, gelişmişlik farklarının azaltılması için başvuru alan altyapı yatırımlarının nakit akışı, ödenek yetersizliği gibi nedenlerle zamanında tamamlanmamasının bu durumu olumsuz etkilediği vurgulanmaktadır. Kaynakların rasyonel dağılımının bölgeler arası gelişme farklarının azaltılmasında büyük önem taşıdığı bu nedenle bölge planlarıyla uyumlu, il düzeyinde “İl Gelişme Planları” çalışmasının başlatılması hedeflenmektedir. Bu maksatla da ilgili tüm kesimlerin katılımı ile il koordinasyon birimleri güçlendirilecektir. Ayrıca yeni sanayi odaklarının oluşturulması için sektörel uzmanlaşmanın hızlandırılması, bu maksatla da eğitim ve danışmanlık hizmetlerinde Ar-Ge ve teknoloji desteğine, işbirliği ve ortaklıklar oluşturulmasına, girişimciliğin geliştirilmesine ve kurumsallaşmanın hızlandırılmasına yönelik sınırlı destek faaliyetlerine ağırlık verilmesi ön görülmektedir (DPT, 2001: 61-64).

Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planında yaklaşımlarda meydana gelen değişimlere uyum sağlamak maksadıyla, mekânsal planlama da dâhil olmak üzere, planlama yaklaşımları ve mekanizmalarının mevcut uyumsuzlukları ortadan kaldıracak şekilde yeniden değerlendirilmesinin gerekliliği vurgulanmaktadır. Bu maksatla planların birbirleri ile bağlantılarının kurulması, plan hazırlama ve

uygulama yöntemleri ve denetim usulleri gibi konularda merkezde ve yerelde kuruluşlar arasında yetki ve sorumlulukların belirlenmesinin önemi vurgulanmıştır (DPT, 2007a: 45-50).

TÜRKİYE’DE BÖLGESEL KALKINMA UYGULAMALARI

Türkiye’de Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planından itibaren bölgesel kalkınma planlarının hazırlanması ve uygulanması yönünde pek çok görüş ortaya konya da kısmen tamamlanan ve sonuçları itibariyle sürekli tartışılan GAP haricinde başarılı bir bölge kalkınma planından söz etmek mümkün değildir. Uygulamaya konulan ilk kalkınma programı, Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde uygulanan ve hızlı kalkınmanın neden olduğu sosyo-ekonomik sorunları çözmeye yönelik Marmara Bölgesi Kalkınma Projesidir (DPT, 2000b: 19).

Devlet Planlama Teşkilatı Türkiye’de bölgesel kalkınma planlarının uygulama nedeni olarak; kalkınma planları doğrultusunda bölgeler arası gelişmişlik farklarını ortadan kaldırmak, özellikle geri kalmış bölgelerde halkın refah seviyesini arttırmak, plansız kentleşme sorunlarını ve göç eğilimlerini düzenlemek olarak açıklamaktadır (DPT, 2007b: 3). Fakat Türkiye’de bölgesel kalkınmayı sağlamak amacıyla hayat geçirilen politikalar, bölgeler arası gelişmişlik farklarını ortadan kaldırmaktan ziyade bölgenin kendi iç dinamiklerini hayata geçirmek suretiyle bölge refahının artırılmasına yöneliktir. Her ne kadar göreceli olarak bölgeler arası gelişmişlik farklarından söz etmek mümkünse de aslında Türkiye’de birkaç gelişmiş metropol haricinde hemen bütün bölgelerde pek çok altyapı sorunu bulunmaktadır. Özellikle kırsal yaşantının fazla olması, sorunların bölgesel olmaktan çok genel bir nitelik kazanmasına yol açmaktadır. Bu durum da bölgesel kalkınma planlarından çok bu sorunları gidermeye yönelik, coğrafi anlamda bölge olarak değerlendirilemeyecek, kırsal kalkınma programlarının uygulanmasının öncelik kazanmasına yol açmıştır.

Bu kapsamda KÖYDES ve BELDES adı verilen iki kırsal kalkınma politikası hayata geçirilmiştir. Bu projelerden Köylerin Altyapısının Desteklenmesi Projesi (KÖYDES), İçişleri Bakanlığı tarafından 2005 yılında İstanbul ve Kocaeli illeri kapsam dışı olmak üzere 79 ilde hayata geçirilmiştir. KÖYDES projesi ile köylerin içme suyu ve yol sorunlarının çözülmesi amaçlanmıştır. Proje için gerekli mali kaynağın da İl Özel İdaresi bütçesinden karşılanması öngörülmüştür.

Belediyelerin Altyapılarının Desteklenmesi Projesi (BELDES) nüfusu 10.000’in üzerinde bulunan belediyelerin altyapı ihtiyaçlarını giderilmesi ve belediyelerce sunulan hizmetlerin kalitesinin artırılması hedeflenmiştir. 2007 yılında hayata geçirilen BELDES 81 ili ve toplam 2507 ilçeyi kapsamaktadır. Bu proje kapsamında, belediyelerin içme suyu ve yol konusundaki eksikliklerinin tamamlanması öngörülmüştür.

Kırsal kalkınma projesi olarak adlandırılan bu projeler dışında, Türkiye’de bölgeler arası gelişmişlik farklarının azaltılması, bölgesel kalkınmanın ivme

kazanması, sürdürülebilir ve dengeli bir gelişmenin gerçekleştirilebilmesi için çeşitli bölgesel gelişme planları hayata geçirilmiştir. Fakat bu planlar içerisinde GAP haricinde hiçbirinden beklenen sonuçlar elde edilememiştir. Bu projeler, Güney Doğu Anadolu Projesi (GAP), Zonguldak-Bartın-Karabük Bölgesi Gelişme Projesi (ZBK), Doğu Karadeniz Bölgesi Gelişme Planı (DOKAP), Doğu Anadolu Projesi (DAP) ve Yeşilirmak Havza Gelişim Projesi (YHGP)'dir.

Bu projeler içerisinde 32 milyar dolar toplam yatırım bedeli ile en önemli ve en büyük bölgesel kalkınma projesi GAP'tır. 9 ili kapsayan bu proje ile sulama ve enerji üretiminin geliştirilmesine bağlı olarak Güney Doğu Anadolu Bölgesi'nde sosyal ve ekonomik kalkınmanın sağlanması, bölge refahının artırılması ve bölgenin diğer bölgelerle olan gelişmişlik farkının ortadan kaldırılması ile ulusal kalkınma ve sosyal istikrarın sağlanması hedeflenmiştir¹.

16 ili kapsayan Doğu Anadolu Kalkınma Projesi (DAP) ile bölge kalkınmasının hızlandırılması, refahın artırılması, göçün azaltılması, eğitim ve sağlık hizmetlerinin kalitesinin artırılması, işgücünün eğitimi, çevrenin korunması, toprak ve su kaynaklarının korunması, erozyonun önlenmesi ve mera ıslahı gibi konular hedeflenmektedir².

Diğer bir bölgesel kalkınma planı Doğu Karadeniz Bölgesi Kalkınma Planıdır. Bu planın en önemli özelliği planlama aşamasının Japonya Uluslararası Kalkınma Ajansı (JICA)'nın işbirliği ile gerçekleştirilmiş olmasıdır (DPT, 2000b: 20). 1998 yılında faaliyete geçen proje, Artvin, Bayburt, Gümüşhane, Trabzon, Giresun, Ordu ve Rize illerini kapsamaktadır. Projenin amacı, hedef bölge ile diğer bölgeler arasındaki eşitsizlikleri ortadan kaldırmak ve bölgenin refah düzeyini arttırmaktır. Bu kapsamda ulaşım, su kaynakları, toprak mülkiyeti ve mahalli idarelerin güçlenmesine yönelik 10 program altında 52 proje gerçekleştirilmiştir (DPT, 2007b: 9).

Yeşilirmak Havzası Gelişim Projesi, Amasya, Tokat, Samsun ve Çorum illerini kapsamaktadır. Projenin amacı akı rejiminin düzenlenmesi, erozyonun önlenmesi ve mera ıslahı, su kirliliğinin giderilmesi, suyun ekonomik kullanımı, şehirleşme ve sanayileşmede plansızlığın giderilmesi, havzada sosyal, kültürel ve ekonomik kalkınmaya yönelik her tür çalışmanın yapılmasıdır. Bu projenin en önemli özelliği İl Özel İdarelerinin bölgesel kalkınma amacıyla bir araya gelerek Hizmet Birliği oluşturmasıdır (<http://www.yesilirmak.org.tr/yhgp.aspx>).

1995 yılında hayata geçirilen Zonguldak-Bartın-Karabük Bölgesi Gelişme Projesi (ZBK) 3 ili 13 ilçeyi ve 884 köyü kapsamaktadır. Bu proje, bölgede faaliyet

¹GAP kapsamında olan iller, Adıyaman, Batman, Diyarbakır, Gaziantep, Kilis, Mardin, Siirt, Şanlıurfa ve Şırnak'tır Ayrıntılı bilgi için bakınız; GAP, (2010). *Güney Doğu Anadolu Projesinde Son Durum*. Şanlıurfa: Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, s.3.

²Bu iller Ağrı, Bingöl, Bitlis, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Gümüşhane, Hakkâri, Kars, Malatya, Muş, Tunceli, Van, Ardahan, Bayburt ve Iğdır illeridir Ayrıntılı bilgi için bakınız; DPT, (2010). *Doğu Anadolu projesi ana planı*, s.27,28.

gösteren Kömür Çelik İşletmelerinin özelleştirilmesi ve Türkiye Taş Kömürü İşletmelerinin küçülmesi sonucu bölgede oluşan sosyo-ekonomik problemlerin giderilmesi amacı taşımaktadır (www.bakka.org.tr/Doc/Sayfa/ZBK_Bolgesel_Gelisme_Plani_Ozet_687795.pdf).

Tablo 6: Beş Yıllık Kalkınma Planlarında Bölgesel Kalkınma

Kalkınma Planı	İlkeler	Yaklaşım ve Politikalar	Hedefler	Araçlar
1.BYKP 1962-1967	-Bölgelere ekonomik kalkınmanın nüfuz etmesi -Bölgesel ekonomik bütünleşme	-Bölgesel Planlama -Büyüme kutupları (örneğin Doğu Marmara, Çukurova, Antalya, Zonguldak)	-Dengeli kentleşme -Bölgeler arasında denge (kamu hizmetleri ve gelir dağılımında) - Yatırım etkinliği	Finansal teşvikler -Az gelişmiş bölgelere yönelik yatırım temelli önlem alternatifleri
2.BYKP 1967-1972	-Hızlı kentleşmeden kaynaklanan nüfus sorunlarına odaklanma	-Bölge ve il planlaması -Dolaylı bölgesel planlama	-Dengeli bölgeler arası gelişme -Sosyal eşitlik açısından bölgeler arasında dengeli dağılım - Yatırım etkinliği	-Vergi indirimleri -Özel sektör yatırımlarına yönelik finansal teşvikler -Pilot projeler -Keban
3.BYKP 1972-1977	-Bölgesel farkların giderilmesi -Belirli az gelişmiş bölgelerin kalkınması	-Sektör ve il planlaması	-İkinci planın aynısı	- Finansal teşvikler -Az gelişmiş bölgeler için sanayileşme programları -Envanter çalışmaları -İl planlaması -Sektörel planlama -Paket projeler -Kalkınmada öncelikli iller
4.BYKP 1977-1982	-Bölgesel sorunlara yönelik kaynakların mobilizasyonu	-Sektörler ve bölgeler arasındaki bağların güçlendirilmesi	-Az gelişmiş illerin kalkınması -Sektörel ve bölgesel karşılıklı bağımlılık -Mekânsal organizasyon	-Yatırımlar için faiz indirimleri -Çeşitli finansal yardımlar -Paket projeler -İl ve bölge düzeyinde yatırımlar -Çukurova Kentsel Kalkınma Projesi -GAP (DPT-JICA)
5.BYKP 1985-1989	-Az gelişmiş ve sektörel olarak potansiyele sahip bölgelerde kaynak kullanımını rasyonelleştirerek kalkınmanın hızlandırılması	-Projelerin bölgesel etkisini de içeren doğrudan bölgesel planlama (16 fonksiyonel bölge önerisi)	-Sosyal eşitliği dikkate alan dengeli bölgesel kalkınma	-Potansiyel kaynakların belirlenmesi için bölgesel gelişme programlarının hazırlanması -Bu programlar doğrultusunda ilgili yatırımların Seçilmesi -Öncelikli bölge ve sektörlerdeki altyapının sanayileşme projeleri için geliştirilmesi -Kalkınmada Öncelikli illerdeki yatırımlar için finansal yardımlar
6.BYKP 1990-1994	-Uygulama için sosyal, idari ve finansal boyutların bütün olarak ele alınması -Uluslararası standartlara uygun istatistiksel sistemin uyarlanması (özellikle AB bağlamında)	-Bölge ve bölge altı düzeyde planlama	-Bölgelerde dengeli kalkınma -İlçelerin köylerden kente göçün Engellenmesi için desteklenmesi	- Kalkınmada öncelikli yörelere yönelik finansal kaynakların artırılması -Kalkınmada öncelikli illere yönelik teşvikler ve bu amaca yönelik özel bir fon oluşturulması -Sanayi bölgeleri
7.BYKP 1996-2000	-Sektörel ve mekânsal çalışmaların bütünleştirilmesi -İllerin sektörel uzmanlaşması -Şehir planlaması -Bölgesel Farkların giderilmesi -Rekabet gücünün artırılması	-Bölge ve bölge altı projeler -Bölgesel yeteneklerin mobilizasyonu -Sürdürülebilir kalkınma	-Göç ve demografik değişimin rasyonalizasyonu -Metropol bölgelerin sorunlarının ayrı bir kategoride ele	- Kalkınmada öncelikli yörelere politikasına devam edilmesi -Doğu ve Güneydoğu Anadolu için acil destek programı -GAP -Yasal düzenlemeler

			alınması -Konut sorunu için politika geliştirme çalışmaları -Bölgesel farklar	-Konut projeleri - Kalkınmada öncelikli illerdeki KOBİ'lerin desteklenmesi -ZBK, DOKAP, DAP
8.BYKP 2001-2005	-Katılımcı planlama -Sürdürülebilirlik kullanımı etkinleştirilmesi -AB bölgesel politikalarına uyum	-Stratejik bölgesel planlama -Kümelenme -İl Gelişme planları	-Rekabet edebilirliğin genişletilmesi -Yerel girişimcilik ve yerel kaynakların mobilizasyonu -Bölgesel farklar	-KOBİ destekleri, -AB fonları -İlk kapsamlı bölgesel planlar -Yeşilirmak Havzası Gelişme Projesi Bölgesel operasyonel programlar
9.BYKP 2007-2013	-Bölgesel gelişme politikasının merkezi düzeyde etkinleştirilmesi -Yerel dinamiklere ve içsel potansiyele dayalı gelişmenin sağlanması, -Kamu hizmetlerinde kalite ve etkinliğin artırılması -Kurumlar arası yetki ve sorumlulukların rasyonelleştirilmesi -AB'ye üyelik sürecinde tarımsal yapıda hızlanan dönüşümün kırsal kesimde ortaya çıkardığı uyum sorunlarını çözmek	-Bölgelerin, sorunlarına ve potansiyellerine göre farklılaştırılmış tedbirleri içeren bütüncül bir bölgesel gelişme politikası	-Yerel düzeyde kurumsal kapasitenin artırılması - Planlama yaklaşımları ve mekanizmalarının yetki uyumsuzluğunu ortadan kaldıracak şekilde yeniden düzenlenmesi	-AB fonları -Kalkınmada Öncelikli İllerde ve SEGE eksik olan illerde mali teşvikler - Kalkınma ajansları -GAP ve diğer bölgesel kalkınma programları

Kaynak: DPT, (2008). Dokuzuncu beş yıllık kalkınma planı bölgesel gelişme özel ihtisas komisyonu raporu,s.14-15; DPT, (2007). Dokuzuncu beş yıllık kalkınma planı, s.45-50.

İZMİR KALKINMA AJANSI

İzmir Kalkınma Ajansı 08.02.2006 tarihinde 26074 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe giren “ Bazı Düzey 2 Bölgelerinde Kalkınma Ajanslarının Kurulmasını” öngören 2006/10550 sayılı Kararname ile İzmir İli merkez olmak üzere kurulmuştur. İzmir Kalkınma Ajansı'nın vizyonu; “*sürdürülebilir yerel kalkınmada öncü ve etkin, uluslararası tanınırlığa sahip bir ajans olmak*” misyonu da; “*İzmir'in sürdürülebilir kalkınması için bütüncül bir yaklaşım ile yerel potansiyeli harekete geçirecek katılımcı araçlar geliştirmek ve uygulamak*” olarak belirlenmiştir (İZKA, 2009: 6).

İzmir Kalkınma Ajansı'nın temel amaçları; İzmir İli'nde Kamu, özel, sivil toplum kuruluşları ve yerel yönetimlerin kurumsal kapasitesini artırmak, aralarında ortak iş yapma kültürü ve verimli işbirlikleri geliştirmek; ekonomik, sosyal kültürel gelişmeyi hızlandırmak ve rekabet gücünü artırmak, sürdürülebilirliğini sağlamak, bölge içi gelişmişlik farklarını azaltmaktır.

İZKA tüzel kişiliğe sahip, özel hukuk hükümlerine tabi olup Kalkınma Kurulu, Yönetim Kurulu, Genel Sekreterlik ve Yatırım Destek Ofisi organizasyon yapısı ile hizmet vermektedir.

Kalkınma Kurulu; bölgesel kalkınma hedeflerine ulaşabilmek için, bölgedeki kamu ve özel kuruluşlar, üniversiteler, sivil toplum kuruluşları ve yerel yönetimler arasında işbirliğini geliştirmek suretiyle, ajansı yönlendirmek

maksadıyla, 10.11.2008 tarihli Bakanlar Kurulu Kararıyla kurulmuştur. Kalkınma kurulu, 30’u kamu kesimi 70’i özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarının temsilcileri olmak üzere 100 üyeden oluşmaktadır.

Kalkınma Kurulunun görev ve yetkileri ise;

- Bölgenin tanıtımı, potansiyelinin ortaya çıkarılması ve sorunlarının çözümüne yönelik olarak Yönetim Kuruluna çözüm önerileri sunmak,
- Yönetim kurulunda yer alacak kamu ve sivil kuruluş temsilcilerini seçmek,
- Ajansın yıllık faaliyet ve iç denetim raporlarını görüşmek değerlendirmek ve yönetim kuruluna tavsiyelerde bulunmaktır.

Yönetim Kurulu; ajansın kara organı olup, Vali, Büyükşehir Belediye Başkanı, İl Genel Meclisi Başkanı, Sanayi Odası Başkanı, Ticaret Odası Başkanı ile özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarından Kalkınma Kurulu tarafından seçilen üç temsilciden oluşmaktadır. Kurulun görev ve yetkileri ise,

- Yıllık çalışma programını kabul etmek ve DPT Müsteşarlığı’nın onayına sunmak,
- Yıllık malî raporu ve kesinleşen bütçe sonuçlarını onaylamak,
- Taşınır ve taşınmaz mal alımı, satımı ve kiralanması ile hizmet alımına karar vermek,
- Yıllık faaliyet raporunu DPT Müsteşarlığına göndermek,
- Ajans bütçesini onaylamak ve DPT Müsteşarlığına göndermek,
- Genel sekreterlik tarafından sunulan program, proje ve faaliyetlerin desteklenmesine ilişkin teklifler ile kişi ve kuruluşlara yapılacak yardımları onaylamak,
- Personelin ise alınması ve isine son verilmesine karar vermek.
- Ajansa yapılacak bağış ve hibeleri kabul etmek.
- Genel sekreterce belirlenen çalışma birimlerini ve bunlar arasındaki işbölümünü onaylamak.
- Genel sekreteri belirlemek ve Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığının onayına sunmak,
- Taşıt dışındaki taşınır malların alımı, satımı ve kiralanması ile hizmet alımı konularında genel sekreterin yetkili olacağı sınırları tespit etmektir.

Yönetim Kurulu gerekli gördüğü hallerde yukarıda sayılan yetkilerinden bir kısmını, sınırlarını açıkça belirlemek şartıyla genel sekretere devredebilir.

Genel Sekreterlik, ajansın icra organı olup, genel sekreter, teknik ve destek personelinin oluşur. Genel Sekreter Yönetim Kuruluna karşı sorumlu olup, aynı zamanda Yatırım Destek Ofislerinin de amiridir. Görevleri ise;

- Yönetim kurulu kararlarını uygulamak,

- Yıllık çalışma programı ile bütçeyi hazırlamak ve yönetim kuruluna sunmak,
- Ajans gelirlerini toplamak, bütçe ve yönetim kurulu kararlarına uygun olarak harcamaları yapmak,
- Yönetim kurulu tarafından tespit edilecek sınırlar içerisinde, taşıt dışındaki taşınır malların alımına, satımına, kiralanmasına ve hizmet alımına karar vermek,
- Bölgedeki kişi, kurum ve kuruluşların proje üretme ve uygulama kapasitesini geliştirici faaliyetlerde bulunmak,
- Özel kesim, sivil toplum kuruluşları ve yerel yönetimlerin proje ve faaliyet tekliflerini değerlendirerek malî destek sağlamak üzere yönetim kuruluna öneri götürmek,
- Desteklenen proje ve faaliyetleri izlemek, değerlendirmek, denetlemek ve raporlamak,
- Bölgesel kalkınmayla ilgili yurt içindeki ve dışındaki ajans ve kuruluşlarla işbirliği yapmak ve ortak projeler geliştirmek,
- Yerel yönetimlerin planlama çalışmalarına teknik destek sağlamak,
- Personelin performans ölçütlerini belirlemek ve performansını değerlendirmek,
- Personelin işe alınması ve işine son verilmesini yönetim kuruluna teklif etmek,
- Ajans Genel Sekreterliğini temsilen, bölgesel gelişme ile ilgili ulusal ve uluslar arası toplantılara katılmak ve yurt dışı temaslarda bulunmak,
- Ajansın sekretarya işlerini ve görev alanına giren diğer hizmetleri yürütmek.
- Yönetim kurulunun devrettiği yetkileri kullanmaktır.

İZKA Mali Destek Programları

İzmir Kalkınma Ajansı kuruluş amacına uygun olarak mali destek programları hayata geçirmektedir. 2008 yılından beri uygulanan bu programlar kapsamında, 2008 yılında Sosyal Kalkınma Mali Destek Programı, KOBİ Mali Destek Programı, 2009 yılında Tarım ve Kırsal Kalkınma Mali Destek Programı, Turizm ve Çevre Mali Destek Programı, 2010 yılında, Kırsalda Ekonomik Çeşitlilik Mali Destek Programı, Turizmde Rekabet Edebilirlik ve Yenilik Mali Destek Programı ve 2011 yılında Teknolojik Üretim ve Yenilik Mali Destek programları hayata geçirilmiştir.

2008 yılı içerisinde, karşılıksız olmak üzere, Sosyal Kalkınma konulu ve KOBİ'leri kapsayan toplam 29 440.000TL tutarında mali destek programı hayata geçirilmiştir. Bu programlar ile eğitim, istihdam ve üretim kapasitelerinde artış hedeflenmiştir. Bu çalışmada İzmir Kalkınma Ajansı'nın 2008 yılında yürüttüğü bu

iki destek programlarının İzmir istihdamına sağladığı katkılar değerlendirilmeye çalışılacaktır³.

SOSYAL KALKINMA MALİ DESTEK PROGRAMI

Sosyal Kalkınma Mali Destek Programının amacı, sürdürülebilir sosyo-ekonomik kalkınmayı desteklemek üzere insan kaynakları ve sosyal sermayenin geliştirilmesi ve yaşam kalitesinin iyileştirilmesi, öncelikleri ise eğitim, istihdam artışı, beceri kazandırma ve sivil toplumun etkinliğinin artırılması olarak belirlenmiştir. Program için ayrılan kaynak, proje başına asgari 20.000 TL azami 150.000 TL olmak üzere toplam 11.776.000 TL’dir (İZKA, 2008: 1-6).

Projeye başvurmak için, kar amacı gütmeyen tüzel kişiliğe sahip kamu kurum ve kuruluşu olmak, İzmir bölgesinde kayıtlı faaliyet göstermek, vergi ve sosyal sigorta borcu olmamak, projeden doğrudan sorumlu olmak, proje konusunun kurum veya kuruluşun yetki ve sorumluluk alanı içinde olmak gerekmektedir (İZKA, 2008: 7).

Sosyal Kalkınma Mali Destek Programı kapsamında 23’ü kamu kurumu, 17’si dernek, 5’i meslek odası, 4’ü belediye, 4’ü vakıf, 3’ü üniversite, 2’si organize sanayi bölgesi, 2’si üretici birliği, 1’i federasyon olmak üzere toplam 62 kurum ve kuruluşu yardım yapılmıştır. Bir kurum daha sonra kapandığı için bu kuruma ait bilgiler değerlendirmeye alınmamıştır.

Kurumların projeden yararlanma nedenleri incelendiğinde, büyük bir çoğunluğunun (%69) hayata geçirmek istediği bir projesi veya fikri olduğu görülmektedir. Diğer nedenler ise karşılıksız olması (%20), destek miktarının uygun olması (%6) ve proje deneyimi elde etmek(%5) istenmesidir.

Mali destekten yararlanan kurum ve kuruluşların faaliyet alanları incelendiğinde, kamu yönetimi savunma ve zorunlu sosyal güvenlik alanında 17, eğitim alanında 10, sağlık işleri ve sosyal hizmetler sektöründe 7, araştırma ve geliştirme faaliyetlerinde 1, diğer iş faaliyetlerinde 4 ve 22 kuruluş da başka yerde sınıflandırılmamış üye olunan kuruluşlar olduğu görülmektedir. Bu kurum ve kuruluşların faaliyet yılları incelendiğinde, 1-9 yıldır faal olan 10, 10-19 yıldır faal olan 17, 20-49 yıldır faal olan 17, 50-99 yıldır faal olan 12 ve 100 yıl ve üzeri faal olan 5 kuruluşun olduğu görülmektedir.

Destek programından yararlanan kurumların istihdam durumları değerlendirildiğinde, 29 firmada 10 kişiden az, 6 firmada 10-24 kişi, 5 firmada 24-49 kişi, 11 firmada 50-249 kişi, 4 firmada 250-499 kişi ve 6 firmada 500’den fazla kişi istihdam edilmektedir.

³ Değerlendirmelerde İZKA ve TÜİK’in Mart 2011 yılında yayınladığı Yararlanıcı Memnuniyet Anketlerinden istifade edilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bakınız, İZKA ve TÜİK, İZKA 2008 Yılı Mali Destek Programları Yararlanıcı Memnuniyet Araştırması Raporu, İzmir, Mart 2011.

Projenin sonuçları değerlendirildiğinde;

- Destek alan kurum ve kuruluşlar, proje süresince yapılan yatırımla ve proje tamamlandıktan sonra toplam 130 kişiye istihdam sağlamıştır.
- Proje süresince 19664 kişiye eğitim, 5885 kişiye hizmet verilmiştir.
- Proje ile sağlanan altyapı ile proje bittikten sonra Ocak 2011 itibariyle eğitim veren 18 kurumca 6627 kişiye eğitim, hizmet veren 17 kurumca da 20070 kişiye hizmet verilmiştir.
- Proje süresince verilen eğitimlerle, proje sürecinde 613 kişiye, proje tamamlandıktan sonra da 313 kişiye hizmet verilmiştir.

Tablo 7: Sosyal Kalkınma Mali Destek Programı Değerlendirmesi

	EVET	HAYIR
Proje süresince proje kapsamında yapılan yatırım sonrası istihdam artışı sağlandı mı?	%43 (26 kurum)	%57 (35 kurum)
Proje tamamlandıktan sonra proje kapsamında yapılan yatırımla istihdam artışı sağlandı mı?	%20 (12 kurum)	%80 (49 kurum)
Proje Süresince Eğitim Ya da Hizmet Verildi mi?	%90 (55 kurum)	%10 (6 kurum)
Proje Kapsamında Sağlanan Altyapıyla, Proje Bittikten Sonra Eğitim ya da Hizmet Verildi mi?	%57 (35 kurum)	%43 (26 kurum)
Projeyle Verilen Eğitimler Sonucunda Proje Süresinde İstihdam Yaratıldı mı?	%38 (23 kurum)	%62 (38 kurum)
Projeyle Verilen Eğitimler Sonucunda Proje Sonrası İstihdam Yaratıldı mı?	%25 (15 kurum)	%75 (46 kurum)

Kaynak: İZKA 2008 yılı mali destek programları yararlanıcı memnuniyet araştırması raporundan yararlanarak hazırlanmıştır.

KOBİ DESTEK PROGRAMI

KOBİ Mali Destek Programının amacı işletmelerin rekabet güçlerinin ve istihdamın artırılması, temiz ve alternatif enerji kaynaklarının üretimi ve tüketimini ile yenilikçi faaliyetleri teşvik etmek olarak belirlenmiştir. Öncelikleri ise, kalite yönetim sistemlerinin kurulması ve ilgili ulusal ve uluslar arası kalite belgelerinin alınması, işletmelerin mal ve hizmet üretim kapasitelerinin artırılması, yeni teknolojilerin uygulanması, geliştirilmesi ve yenilikçi faaliyetlerin artırılması, pazarlama kapasitesinin iyileştirilmesi, çevreye duyarlı teknolojilerin ve enerji türlerinin kullanımının artırılması, temiz üretim süreçlerine geçişin sağlanması olarak belirlenmiştir. Proje kapsamında asgari 20.000TL, azami 400.000TL olmak üzere toplam 17.664.000TL'lik kaynak ayrılmıştır.

KOBİ Mali Destek Programından yararlanabilmek için sahip olunması gereken kriterler, KOBİ tanımına uymak, İzmir'de yasal olarak kayıtlı ve faal olmak, teklif çağrı ilanından en az 3 ay önce kurulmuş olmak, vergi ve sosyal sigorta prim borcu olmamak, projenin hazırlığından ve yönetiminden doğrudan sorumlu olmaktır.

KOBİ Mali Destek Programı kapsamında 67’si limited şirket, 14’ü anonim şirket, 7’si ferdi mülkiyet ve 1’i de adi ortaklık olmak üzere toplam 89 KOBİ’ye mali destekte bulunulmuştur. Bu firmaların 19’u 1-9 yıldır, 33’ü 10-19 yıldır, 33’ü 20-49 yıldır, 4’ü 50-99 yıldır faaliyet göstermektedir. Mali destek alan firmalar imalat ağırlıklı olup faaliyet alanları değerlendirildiğinde, gıda ürünleri ve içecek imalatı, mobilya imalatı ve makine teçhizat imalatı ön plana çıkmaktadır.

İstihdam durumuna göre firmalar değerlendirildiğinde, 11 firmada 10 kişiden az, 24 firmada 10-24, 30 firmada 25-49, 24 firmada 50-249 kişi istihdam edilmektedir.

Projenin sonuçları değerlendirildiğinde,

- Proje süresince proje kapsamında yapılan yatırımla 59 firma tarafından 344 kişiye istihdam sağlanmıştır.
- Projeler tamamlandıktan sonra 458 kişiye istihdam olanağı sağlanmış, böylece destek alan KOBİ’lerde %10,7’lik bir istihdam artışı sağlanmıştır.
- Proje sonucunda 78 kuruluşta ortalama %32,9 oranında üretim artışı sağlanmış, 83 kuruluşta ortalama %40,12 oranında üretim kapasitesi artışı sağlanmıştır.
- Aralık 2010 itibarıyla 73 firmada ortalama %35,31 oranında satış artışı sağlanmıştır.

Tablo 8: KOBİ Mali Destek Programı Değerlendirmesi

	EVET	HAYIR
Proje Süresince, Proje Kapsamında Yapılan Yatırımla İlgili Olarak İşyerlerinde Personel Artışı Oldu mu?	%66 (59 firma)	%34 (30 firma)
Proje Tamamlandıktan Sonra Proje Kapsamında Yapılan Yatırımla İlgili Olarak İşyerlerinde Personel Artışı Oldu mu?	%72 (64 firma)	%28 (25 firma)
Proje Sonucunda İşyerlerindeki Üretim Kapasitesi Artışı Oldu mu?	%93 (83 firma)	%7 (6 firma)
Proje Sonucunda İşyerinde Üretim Artışı Olup Oldu mu?	%88 (78 firma)	%12 (11 firma)
Proje Sonucunda İşyerinde Ciro/Brüt Satış Artışı Oldu mu?	%82 (73 firma)	%18 (16 firma)

Kaynak: İZKA 2008 yılı mali destek programları yararlanıcı memnuniyet araştırması raporu’ndan yararlanarak hazırlanmıştır.

SONUÇ

Bölgesel kalkınma farklılıklarının giderilmesi sürdürülebilir bir kalkınma ve toplumsal adaletin sağlanması açısından önemlidir. Bu nedenle özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası pek çok ülkede bölgesel kalkınma politikaları uygulamaya geçirilmiştir. İlk dönem kalkınma politikaları, merkezi hükümetlerce planlanan ve merkezden bölgeye kaynak aktarımı şeklinde gerçekleşmekte, geliştirilen altyapı sayesinde kamu ve özel sektörün bölgeye yatırım yapması hedeflenmekteydi. Günümüzde bölgesel kalkınma politikaları daha çok bölge dinamiklerinin hayata geçirilmesi suretiyle bölgesel kalkınmanın sağlanması hedeflenmektedir.

Türkiye’de de 1960’lı yılların başından itibaren bölgesel kalkınma uygulamalarının hayata geçirildiği görülmektedir. Türkiye’de bölgeler arasında büyük gelişme farklarının olduğu görülmektedir. Ekonomik gelişmenin özellikle batı bölgelerinde ve birkaç metropolde yoğunlaşması, bölgeler arasında göçün artmasına neden olmaktadır. Bu durum göç alan bölgelerde çarpık yerleşme sorunları ile beraber sosyal dışlanma algısını arttırırken, göç veren bölgelerde de emeğin ve sermayenin azalması ile birlikte sanayi üretiminin düşmesine ve yoksulluğun artmasına neden olmaktadır. Gerçekte, ekonomik gelişmenin sanayi ve hizmetler sektöründeki gelişmelere bağlı olduğu değerlendirildiğinde, geri kalmış bölgelerde katma değeri düşük tarım sektörünün payının yüksek olduğu görülmektedir. Bugüne kadar Türkiye’de uygulanan bölgesel kalkınma politikalarının mevcut durumu değiştirebildiğinden söz etmek güçtür.

Türkiye’de bölgesel kalkınma konusunda hayata geçirilen en önemli yenilik, bölge kalkınma ajanslarıdır. Bu ajanslar ile yerel sivil toplum kuruluşları ve yerel yönetimlerin de sürece dâhil edildiği bir bölgesel kalkınma modeli benimsenmiştir.

İzmir Kalkınma Ajansı uyguladığı mali destek programları ile bölgenin sosyo-ekonomik gelişimine katkı yapmayı amaçlamaktadır. Bu çalışmada incelenen 2008 yılı KOBİ ve Sosyal Mali Destek Programları, İzmir Kalkınma Ajansının bu amaçla hayata geçirdiği iki projedir. Bu projeler değerlendirildiğinde, her iki projenin de bölgede eğitim ve istihdam yaratma konusunda başarı sağladığı görülmektedir. Sosyal Mali Destek Programı ile kurumların istihdam yaratma kapasiteleri arttırılırken, proje kapsamında sağlanan altyapı yatırımları ile kurumların hizmet ve eğitim kapasiteleri arttırılmıştır. KOBİ Mali Destek Programı ile desteklenen KOBİ’lerde ise ortalama %11’lik bir istihdam artışı sağlanırken, üretim ve üretim kapasitesinde de olumlu değişimler sağlanmıştır. Bu durum, bölgesel düzeyde yapılan planlama ve değerlendirmeler sonucunda yapılan destekleme faaliyetlerinin, istenilen hedeflere ulaşmada önemli olduğunun bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

KAYNAKÇA

Akpınar, R. (2010). Türkiye’de kalkınma ajanslarınca hazırlanan bölge planlarına dair bir kritik: İzka’nın İzmir bölge planı (2010-2013) örneği. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12 (4): 07-18.

Anselmo, A. D. ve Cascio, L. L. (2011). Towards a new era for regional development: investing in leadership. *Local Economy*, 26 (6-7): 467472.

Dawkins, C. J. (2003). Regional development theory: conceptual foundations, classic works and recent developments. *Journal of Planning Literature* 18 (2): 131-172.

DPT, (1963). Birinci beş yıllık kalkınma planı, <http://www.dpt.gov.tr/PortalDesign/PortalControls/WebIcerikGosterim.aspx?Enc=83D5A6FF03C7B4FC3712B3AA8761DC70455EDD505C91856E7FE60BFD028C293D>, (02.10.2011).

DPT, (1968). İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, <http://www.dpt.gov.tr/PortalDesign/PortalControls/WebIcerikGosterim.aspx?Enc=83D5A6FF03C7B4FC3712B3AA8761DC70455EDD505C91856E7FE60BFD028C293DDPT>, (18.10.2011).

DPT, (1973). Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, <http://www.dpt.gov.tr/PortalDesign/PortalControls/WebIcerikGosterim.aspx?Enc=83D5A6FF03C7B4FC3712B3AA8761DC70455EDD505C91856E7FE60BFD028C293D>, (18.10.2011).

DPT, (1979). Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, <http://www.dpt.gov.tr/PortalDesign/PortalControls/WebIcerikGosterim.aspx?Enc=83D5A6FF03C7B4FC3712B3AA8761DC70455EDD505C91856E7FE60BFD028C293D>, (24.10.2011).

DPT, (1985). Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, <http://www.dpt.gov.tr/PortalDesign/PortalControls/WebIcerikGosterim.aspx?Enc=83D5A6FF03C7B4FC3712B3AA8761DC70455EDD505C91856E7FE60BFD028C293D>, (19.10.2011).

DPT, (1990). Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı, <http://www.dpt.gov.tr/PortalDesign/PortalControls/WebIcerikGosterim.aspx?Enc=83D5A6FF03C7B4FC3712B3AA8761DC70455EDD505C91856E7FE60BFD028C293D>, (19.10.2011).

DPT, (1996). Yedinci beş yıllık kalkınma planı, <http://www.dpt.gov.tr/PortalDesign/PortalControls/WebIcerikGosterim.aspx?Enc=83D5A6FF03C7B4FC3712B3AA8761DC70455EDD505C91856E7FE60BFD028C293D>, (19.10.2011).

DPT, (2000a). Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Bölgesel Gelişme Özel İhtisas Komisyonu Raporu, <http://www.dpt.gov.tr/PortalDesign/PortalControls/WebIcerikGosterim.aspx?Enc=83D5A6FF03C7B4FC49C855C86828FA2E>, (01.11.2011).

DPT, (2000b). Doğu Karadeniz Bölgesel Gelişme Planı (DOKAP) Nihai Plan, Cilt II, www.dokap.gov.tr/wp-content/dosya/rapor/Yönetici%20özeti.pdf, (02.11.2011).

DPT, (2001). Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, <http://www.dpt.gov.tr/PortalDesign/PortalControls/WebIcerikGosterim.aspx?Enc=83D5A6FF03C7B4FC3712B3AA8761DC70455EDD505C91856E7FE60BFD028C293D>, (20.10.2011).

DPT, (2007a). Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı, <http://www.dpt.gov.tr/PortalDesign/PortalControls/WebIcerikGosterim.aspx?Enc=83D5A6FF03C7B4FC3712B3AA8761DC70455EDD505C91856E7FE60BFD028C293D>, (20.10.2011).

DPT, (2007b). Yeni Bölgesel Gelişme Politika ve Uygulamaları, <http://ekutup.dpt.gov.tr/bolgesel/politika/uygulama.pdf>, (20.10.2011).

DPT, (2006). 5449 Sayılı Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun Genel Gereğesi, www.kudaka.org.tr/mevzuat-detay.asp?ContentId=10, (20.10.2011).

DPT, (2008). Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı, Bölgesel Gelişme Özel İhtisas Komisyonu Raporu. Ankara: Yayın No: DPT 2766. www.dpt.gov.tr/PortalDesign/PortalControls/WebIcerikGosterim.aspx?Enc=83D5A6FF03C7B4FC49C855C86828FA2E, (01.11.2011).

DPT, (2010). Doğu Anadolu projesi ana planı, www.kalkinma.gov.tr/DocObjects/Download/8076/ozet.pdf, (15.11.2011).

Elvan, L., Sorguç, N., Kazancık, L. ve Bilencik, Ö. A. (2005). *Türkiye’de bölgesel gelişme politikaları sektör-bölge yığılaşmaları*. TÜSİAD Büyüme Stratejileri Dizisi No 4, Yayın No. TÜSİAD T/2005-09/408.

Filiztekin, A. (2008). *Türkiye’de bölgesel farklar ve politikalar*. İstanbul: TÜSİAD Yayın No: TÜSİAD-T/2008-09/471.

Förster, M., Jesuit, D. ve Smeeding, T. (2003). Regional poverty and income inequality in central and Eastern Europe evidence from the Luxembourg income study. *United Nations University Discussion Paper*, No. 2003/65.

Günaydın, D. (2011). Küreselleşmenin refah devleti sağlık politikalarına etkileri: Türkiye örneği. *Yayınlanmamış Doktora Tezi*. Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Halkier, H. (2006). “Regional Development Agencies and Multilevel Governance: European Perspectives”, ODTÜ Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu, 7-8 Eylül, Ankara, Türkiye.

Hummelbrunner, R. ve Lukesch, R. (2002). *Instruments to work with social systems in regional development*, Graz: ÖAR-Regionalberatung GmbH.

İZKA, (2009). İzmir Kalkınma Ajansı 2008 Yılı Ajans Faaliyet Raporu, www.izka.org.tr/galeri/dokuman-merkezi/mali-destek-programlari-belgeleri/, (25.09.2011).

İZKA, (2008). Sosyal Kalkınma Mali Destek Programı Proje Teklif Mali Destek Programı Başvuru Rehberi. www.izka.org.tr/galeri/dokuman-merkezi/mali-destek-programlari-belgeleri/, (25.09.2011).

İZKA ve TÜİK, (2011). 2008 Yılı Mali Destek Programları Yararlanıcı Memnuniyet Araştırması Raporu. www.izka.org.tr/galeri/dokuman-merkezi/mali-destek-programlari-belgeleri, (25.09.2011).

Kargı, N. (2009). Bölgesel kalkınma yaklaşımlarındaki gelişmeler ve AB perspektifi altında Türkiye’nin bölgesel politika analizi. *International Journal of Economic and Administrative Studies*, 1(3): 19-39.

Karaalp, H. ve Simay, F. E. (2009). “Türkiye’de İller ve Bölgeler Arasında Gelir Farklılıkları: Bir Sigma Yakınsama Analizi”, Süleyman Demirel Üniversitesi 1. Uluslararası Davraz Kongresi, 24-27 Eylül, Denizli, Türkiye.

Kayasü, S. ve Yaşar, S. S. (2006). (2006). “Avrupa Birliği’ne Üyelik Sürecinde Kalkınma Politikaları: Yasal Ve Kurumsal Dönüşümler”, ODTÜ Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu, 7-8 Eylül, Ankara, Türkiye.

Kızıltan, A. ve Ersungur, M. (2007). Türkiye’de iller ve bölgelerin ekonomik gelişme düzeyleri arasındaki uzun dönemli ilişkiler. *A. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10 (2): 269-286.

OECD, (2001). *Territorial outlook*, Territorial Economy. France: OECD Publications Service.

OECD, (2009). *The English regional development agencies, governing regional development policy the use of performance indicators*. France: OECD Publications Service.

Spiezia, V. (2003). *Measuring regional economies*. OECD, *Statistics Brief* No 6. www.oecd.org/std/15918996.pdf, (21.9.2011).

TÜİK, www.tuik.gov.tr/MetaVeri.do?tb_id=56&ust_id=16, (15.11.2011).

TÜSİAD, (2005). *Türkiye’de bölgesel gelişme politikaları, sektör bölge yoğunlaşmaları*. İstanbul: TÜSİAD Büyüme Stratejileri Dizisi No 4.

Walburn, D. ve Saublens, C. (2011). Regional economic development policy in Europe: where next? *Local Economy*, 26 (6-7): 473-485.

Walburn, D. (2006). “Regional Development Agencies: The Tool to Stimulate Economic Development in Regions”, ODTÜ Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu, 7-8 Eylül, Ankara, Türkiye.